

información sobre el ya abrumador contenido de los *Triunfos*, así como la admiración callada de su comentarista, que muestra un ansia de objetividad y pragmatismo digna de aquellos todavía muy primeros humanistas. El hecho de que no se haya editado en tierras hispánicas no obsta a que conste ahora en sus principales bibliotecas, pues debería convertirse en un texto de referencia para trabajos sobre esa época y el movimiento humanístico.

Julia Butiñá
UNED

Raimundi Lulli. Opera Latina 7-9, Tomus XXXIII, annis 1274-1276 composita, ed. de Jaume Medina, «Corpus Christianorum: Continuatio Mediaevalis», n.º 215, Turnhout, 2009.

Aquest volum no suposa una novetat dins la col·lecció de «Corpus Christianorum» (com, per contra, ho suposà el que vam ressenyar al número passat d'aquesta revista)¹, ja que aquest s'incorpora com una continuïtat, val a dir com el tom XXIII, dins la sèrie de les Obres Llatines de Ramon Llull (ROL), magne projecte editorial iniciat en 1957.

La descripció resumida se'n fa al *Prólogo del editor* (VIII-XI), que és el professor Jaume Medina, de la Universitat Autònoma de Barcelona. La producció que conté són 3 obres del període 1274-1276, elaborades després de la il·luminació de Randa, quan Llull redacta la primera versió del seu Art i projecta la fundació de Miramar. Es tracta de la *Doctrina puerilis*, el *Liber de militia saeculari* i les *Orationes et contemplationes intellectum*. Tanmateix, de la segona, mancada de versió llatina, se'n dóna tan sols una breu notícia.

L'estudi comença, però, per aquesta (pp. 3-7), de tall teòric, pràctic i doctrinal sobre l'ofici de cavaller. S'hi fonamenta l'adjudicació d'autoria sobretot pel fet de la remesa des del *Liber de doctrina puerili*, fet que també ha inclinat a situar-lo en aquesta època. Se'n fan citacions que expliquen l'estructura i contingut; i així mateix es donen els catàlegs que la inclouen, que ratifiquen l'autoria lul·liana, sobretot per la seva primerenca inclusió al de la cartoixa de Vauvert (1311).

Ací —una revista científica de literatura—, tot i que resumit, volem insistir-hi donat el relleu que té l'obra des del punt de vista de la literatura catalana, essent una mica el punt de les edicions i traduccions i l'influx en el gènere cavalleresc. Entre les primeres es mereix tornar a recordar la traducció anglesa del gran editor i primer impressor d'Anglaterra, l'humanista William Caxton (*Book of the Ordre of Chyvalry*);² i entre les influències, dins l'àmbit hispànic, afegirem

¹ *Raimundus Lullus. An Introduction to his Life, Works and Thought*, «Supplementum Lullianum» II, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 214, ed. d'Alexander Fidora i Josep Enric Rubio, Brepols publishers, Turnhout 2008.

² Ací s'esmenta la impressió de 1484 en Westminster, a partir del manuscrit I de la versió francesa, i se'n informa que n'hi ha 14 manuscrits francesos entre els segles XIV-XVI. Cal subratllar que el taller de Caxton publicà la flor i nata europea del moment: de John Gower, la *Confessio Amantis*; de Chaucer, els *Canterbury Tales*, o de sir Thomas Malory, la *Morte Darthur*.

que són importantíssimes les també citades de don Juan Manuel (*Libro del caballero et del escudero*), bé que en castellà no va haver-hi versió editada de l'obra lul·liana (se'n coneixen dos manuscrits del segle XVIII, però) fins al segle XX.

La primera d'aquestes, de 1901, editada i introduïda per José Ramon de Luanco, fou publicada per la Reial Acadèmia de Bones Lletres; consta de 78 pàgines i s'imprimí a Barcelona «en la Tipografía La Académica, de Serra Hermanos y Russell, el mes de Abril de 1901», segons consta a la contracoberta³. Interessa recollir algunes observacions d'entre les preliminars que com a *Algunas observaciones...* hi fa l'editor (pp. v-vii), qui recull també seguidament l'*Advertencia previa al lector* (pp. III-VI)⁴, la qual figura al text que reproduïx, en versió bilingüe, catalana i castellana. Aquesta darrera, segons conjectura Luanco, qui precedeix i explica la traducció de l'obra en les primeres observacions citades, es podria atribuir al mallorquí P. Antoni Pascual (p. vii). Cal notar encara la hipòtesi del frare cistercenc quant al fet que la ficció del pròleg lul·lià es relacioni amb les corts reials que Jaume II convocà l'any de 1276 al Rosselló.⁵

En comentarem uns pocs aspectes. En primer lloc, l'editor de l'edició bilingüe de 1901, Luanco, fa mostrar l'emoció d'Aguiló, segons l'expressa al començament del seu pròleg, ja que l'obra es considerava perduda fins aleshores (fins a l'edició d'Aguiló, 1879); així, no arribà a mans d'Ivo Salzinger. Ara bé, resulta que el manuscrit que es conservava al col·legi de la Sapiència, a Palma de Mallorca, havia arribat abans que a Aguiló a mans de Jovellanos, qui —esmentant l'obra com la *Cavaleyrie*, i sent aleshores a l'exili— preparà l'edició que ara edita Luanco ajuntant-hi la versió castellana; cal afegir que conté unes *Notes finals* (pp. 73-78) ben curioses sobre la concordància amb les Partides d'Alfons X (20 anys anteriors al 1276, data de redacció de l'obra lul·liana)⁶. El pròleg o *Advertencia previa*, a banda que —al meu entendre, acompanyat de la mateixa edició— es mereix un estudi lingüístic, inclou a més coses tan curioses

³ En 1999 se'n van fer a la UNED unes reproduccions molt notables —degudes al llatinista Antonio Moreno, aleshores Director de l'editorial universitària—, bé que en petita tirada.

⁴ El tamany de la numeració és nostre, ja que van seguides i amb el mateix tipus de signes. Aquesta *Advertència prèvia* es reproduïx en Apèndix a l'edició de Soler a l'edició d'«Els Nostres Clàssics» de 1988, pp. 232-232.

⁵ Dada que recull Soler (p. 10; en aquesta edició moderna es pot seguir el recorregut dels manuscrits usats en l'edició barcelonina de 1901, pp. 100ss.); al volum editat per Medina també (nota 3, p. 3). Volem destacar però el valor del pròleg, de funció retòrica, i que segons Soler «funciona com una *captatio benevolentiae* i prou», p. 17, a causa de manifestar com origen i motor de la cavalleria la manca de virtuts al món («Defallí caritat, leyaltat, justícia e veritat en lo món», ib., p. 167). Perquè, contràriament, el considerem important en continguts, donat que aquest fet és el mòbil o punt d'arrencada d'obres d'alta nissaga en la literatura cavalleresca, incloent la catalana. Així, a la *Mort Artu*, segons trobem a l'inici de l'adaptació de la *Tragèdia de Lançalot* de mossèn Gras, i d'ací reproduïda per Martorell al capítol 28 del *Tirant*, al cap. 28: «Aflaquent de jorn en jorn e deixant-se anar los ànimos ociosos...».

⁶ Entre obres de la matèria, s'hi esmenten, a més d'aquestes Partides (cal potser assenyalar l'errada d'atribuir-les a Alfons IX de Castella) i també anterior, l'exhortació als Cavallers Templaris de sant Bernat, amb les quals es fa un contrast al pròleg; i, posterior a Llull, el *Libro Doctrinal de Caballeros* de Alonso de Cartagena, bisbe de Burgos, del segle XV (p. V).

com ara notes sobre el dialecte balear, que interpreta com a grafia antiga, i també les raons d'incloure la traducció castellana: per tal de conservar obra tan notable i per a poder contrastar la tasca traductora; fet de què s'excusa així davant els possibles desencerts: «porque como ya no está en uso la lengua Lemosina, acaso no ha tenido el Traductor acierto en la interpretación de algunas palabras, a las que podrá el inteligente dar el sentido más adecuado», pp. 16-17. Són dades que, tot plegat, ofereixen interessants connotacions sociolingüístiques.

Amb el benentès que ens allunya de l'objectiu a ressenyar, ens ha semblat ocasió propícia —ja que no ho era un lloc com ara l'edició mateixa— per tal de cridar l'atenció sobre l'edició del 1901 de la RABLB a causa de la seva curiositat; entre aquestes altres coses, el P. Pascual, si —com sembla— fou ell el traductor, ja que era bon lul·lista i que a l'*Advertencia* parla de «mi iluminado maestro», era mallorquí, i a més corresponent de la Reial Acadèmia d'Història, com Jovellanos. I cal tenir en compte que, com que el treball d'aquest darrer erudit no va reeixir la publicació, i el P. Pascual va morir el 1791, la nostra edició resulta que és anterior a la de 1879; val a dir, l'avançava aproximadament d'una centúria.

Destaquem encara i a part el tan famós reflex en el *Tirant lo Blanch*, potser de conseqüències més enllà de la mera absorció estructural⁷. I destaquem un detall que se'ns hi fa en relació al canvi que Llull experimenta envers el text, ja que en el canvi oralitat per text escrit resulta que Llull també va encertar, un cop més, amb la línia de futur.⁸ El text, obert al passat i al futur, i en continu desplegament d'unes potencialitats, té una projecció de vida molt superior a la paraula; bé que no sabem fins a quin punt Llull s'hi va veure forçat o bé ho va arribar a clissar.

No oblidem tampoc que l'obra compta amb més traduccions actuals: a l'italià, al portuguès, a l'alemany i al rus, com ressenya el nostre volum; val a dir, que ha estat una obra de força transcendència literària i, per descomptat, sociològica. Fet que explica que Caxton, editor de tan fi sentit, no la deixés de banda en ser inclinat a obres d'aquesta temàtica⁹. Raons totes elles per les quals, tot

⁷ Ho apuntem a l'estudi *L'humanisme català dins els humanismes* (coordinat per Júlia Butinyà i Antonio Cortijo), en premsa. El motiu és que aquest llibre respon a un sentit pràctic, ben característic dels nous plantejaments humanístics, cosa que és un molt petit punt més, entre els que farien arrelar l'humanisme català a Llull.

⁸ Fernando Domínguez Reboiras ho contrasta amb el *Fedro*, on Plató veia —en boca de Sòcrates— les limitacions de l'escriptura. «Lulio, que se define a sí mismo como 'de libros trovador', cree, al contrario del filósofo griego, en la utilidad de la palabra escrita frente a la apabullante oralidad de su entorno. En la Edad Media quien quería llegar a las masas o comunicar algo importante se dirigía a ellas desde el púlpito o la cátedra. Lulio fue quizá el primer pensador que puso más interés en sus libros que en convencer a sus contemporáneos.» (*Una introducción a la vida, obra y pensamiento de Raimundo Lulio*, «Anuario de Historia de la Iglesia» 19 (2010), 387.

⁹ I per cert seria un altre nom d'humanista que caldria afegir als que s'han interessat per Llull; fet especialment interessant sent una figura del segle XV, ja que ofereix una continuïtat amb els apuntats del segle XIV (López de Ayala, Bernat Metge...) i els ben coneguts del XVI (indirectament —a través de Sibiuda— Montaigne, el Cusà, Cisneros...). Línia que interessa especialment quan arreu s'estan descobrint arrels humanistes a l'Edat Mitjana (en tractem al llibre esmentat més amunt, a la nota 7).

i que al volum que ressenyem no hagués de tenir més ressó, sobretot no exposant-se el text, com a medievalistes, no volíem deixar de fer veure el seu interès, més enllà del lul·lista.

Entre les edicions més importants catalanes se'n citen 3: la de Marian Aguiló i Fuster, a Barcelona, el 1879; la de Mateu Obrador i Bennàssar (ORL en 1906), i la d'«Els Nostres Clàssics» (A 127), el 1988, a càrrec d'Albert Soler i Llompart.

El *Liber de doctrina puerili* fou editat complet en català anteriorment als darrers cent anys per tres vegades: 1906 (fou el primer volum de les ORL), a càrrec de Mateu Obrador i Bennàssar; el 1972 en la col·lecció d'«Els Nostres Clàssics» (A 127), per Gret Schib, i en 2005 dins del volum VII de la NEORL per Joan Santanach i Suñol; aquesta darrera és la que Medina comenta que ha seguit principalment. Ací s'afronta el text original català a les 3 versions llatines.

Entre els comentaris de l'obra destaca l'editor la voluntat d'elevació de l'esperit del lector «hasta las cimas del más alto conocimiento», com prova l'ús repetit del verb exalçar; ara bé, això contrasta amb el tret principal de l'obra, que és un llibre d'orientació catequètica, que recull de manera clara i amena les veritats essencials de la fe cristiana. Cal tenir-hi en compte que la redactà pensant molt especialment al seu fill Domènec, com es constata en els vocatius amb què molt sovint se li adreça («Amable fill»...). I per tal d'arribar al seu enteniment, a més de teologia, li ensenya el món i ciències naturals.

L'estudi de l'editor, del qual n'havíem sentit una primícia a Palerm¹⁰ aplega totes les dades que han d'acompanyar l'edició. Després de la descripció de l'obra (11-14), tracta dels temes de més gran interès, com ara les suposades heretgies de la seva doctrina. Així doncs es reproduïxen els fragments que hi pertocquen més directament per part dels inquisidors (que en part coneixíem per l'edició de Nicolau Eimeric: *Diàleg contra els lul·listes*, 2002, ed. per Jaume Puig), i la defensa de Francisco Villaronga al «Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana» (1909-1910).

Altre punt rellevant consisteix en les citacions de les diferents referències a aquesta obra dintre de la producció lul·liana, les quals (*Blaquerna, Fèlix, De fine*), tot i que fossin conegudes, convenia d'aportar de nou. Segueix un punt exigit en totes les edicions lul·lianes, donada la mala transmissió de les seves obres: el referent a la seva autenticitat, la qual bé va demostrar el professor Batllori.

Després, en tractar de *La tradició del texto*, trobem l'explicació del motiu de donar-se'n 4 versions, i del fet d'incloure's la catalana (malgrat tractar-se d'un volum de la ROL). El panorama, molt resumit, és de 3 versions llatines (2 al segle XIV: M, N) i una al XV (L), i una altra del XVIII (P), totes elles dife-

¹⁰ *Alcuni aspetti della tradizione manoscritta del testo latino della «Doctrina puerilis» di Raimondo Lullo*, en XII congrés Internacional de Filosofia Medieval: *Universalitat de la raó. Pluralitat de les filosofies a l'Edat Mitjana*, 2007 (actes en premsa), treball que ja hem aprofitat en relació al tema del profetisme.

rents i que no es conformen amb la versió catalana. L'estudi comparatiu, que ocupa de les pp. 28 a la 35, arriba a la conclusió que la versió darrera llatina és còpia d'una tan antiga com les medievals. A continuació es reconstrueix el *stemma codicum*.

Quant a la llengua original de l'obra es considera el català, havent-la donat Llull a traduir al llatí, com li era habitual; més encara, en aquesta obra ho deixa dit, ja que diu que de primer cal aprendre en la pròpia llengua i en segon lloc es passi al llatí, de manera que així s'aprendrà més fàcilment (38)¹¹. Els vocables estranys d'aquesta llengua és sabut que corresponen als també estranys en català, ja que precisava de formes noves per tal d'expressar la significació dels nous conceptes. Diu el llatí Medina del llatí lul·lià: «El latín de Ramon Llull —o, mejor dicho, el latín a que fueron traducidas sus obras— es, simplemente, el latín medieval, aquel latín que los doctos de la Edad Media aprendían en las escuelas», 41.

I pel que fa al català de Llull, en referència a aquestes paraules estranyes, volem ressaltar unes línies: «El catalán era la lengua natural de Ramon Llull, la lengua en que pensaba, y fue en ésta que inventó sus palabras: unas palabras que después fueron calcadas, transportadas y adaptadas, siguiendo su modelo original, a la lengua latina» (39-40).

A l'últim s'expliquen els criteris seguits de regularització ortogràfica catalana i de modernització (p.e., *amb* per *ab...*), i hi ha un apartat final on es resum, de manera molt pràctica, la *Comparación de las versiones latinas y el original catalán del 'Liber de doctrina puerili'*, poques línies que constaten la necessitat de comptar amb les 4 versions (la catalana per la proximitat a les llatines); més encara, tractant-se d'una obra tan important de Llull, la que recull de manera potser més directa la seva concepció de la catequesi.

Cal afegir que l'exposició dels textos, per planes, és a quatre columnes, sistema de gran comoditat i claredat, trobant-s'hi afrontades totes les versions.

Al darrer llibre es dediquen les pp. 565-601. Les *Orationes et contemplationes intellectum*, opuscle editat per primera vegada en català en el volum XVIII de les ORL (1935), ofereix també el contrast esmentat més amunt, ja que l'autor, que es presenta a si mateix com un home senzill menyspreat de les gents, arriba «a las más sublimes alturas del espíritu mediante la escenificación de un diálogo entre las potencias del alma» (X), d'acord amb la idea repetida d'elevació intel·lectual.

Ho veiem així a la definició de l'obra, car se'ns diu en poques línies que: «es una obra de alta especulación mística escrita desde la compungida humildad de un 'hominitxol peccador' ('homuncio quidam peccator') con el propósito y el objetivo de representar el camino de elevación llevado a cabo por el entendi-

¹¹ El passatge, molt inicial, bé que conegut mereix ser reproduït: «faça hom configer en vulgar a son fill al començament d'açò que aprendrà, per tal que entena ço que configerà; enaprés convé que a aquell sia feta construcció en aquell llibre mateix, lo qual sia trelladat en llatí, car enans entendrà lo llatí», 52.

miento, empujado por la voluntad, una vez libre de los vínculos de la carne y obtenido el auxilio de la recta razón, hasta encontrarse con las dignidades divinas —es decir, hasta Dios mismo, que es la causa primera de todo lo que existe— a fin de conocerlas, contemplarlas y al mismo tiempo adorarlas», 565.

El llibre, després de mostrar l'existència divina passa a revisar les dignitats, amb intervenció de les tres potències de l'ànima; així, gràcies a aquestes, malgrat que és una obra més especulativa que lírica, no en queda exempta de certa espontaneïtat.

L'editor ens ofereix també les referències dins l'obra lul·liana (pel que sembla només una, al *Llibre contra Antichrist*), i les qüestions relatives a l'autenticitat de l'obra, la tradició del text, i els criteris per al seu establiment. Per aquesta fixació cal comptar que, com que hi ha 3 manuscrits en català i un de sol de llatí —que fou conegut amb posterioritat a l'edició de Galmés, en 1935— és aquesta edició la que per fi permet d'aproximar-se a l'original, sobretot a causa de la coincidència de la versió llatina amb les catalanes; això àdhuc ha possibilitat la recomposició d'algun passatge, altrament intel·ligible, de manera que s'ha reconstruït el text llatí, la lectura del qual abans no s'entenia.

Cal comptar també que l'obra fou redactada en català i traduïda al llatí, bé pel mateix Lull bé pels seus col·laboradors.

No podem més que aplaudir l'edició de totes tres obres i l'encert d'aplegar-les al voltant i amb ocasió d'editar el *Liber de doctrina puerili*, obra que té frases inoblidables —que podríem penjar avui al nostre despatx, o bé a l'habitació dels nostres fills—, com ara aquesta: «acostuma ta ànima a membrar, per ço que no oblits; i acostuma ton enteniment a entendre, per ço que hom no t'engan; i acostuma ta voluntat a amar, per ço que a Déu sies agradable», 512.

I encara, finalment, cal expressar les felicitacions al professor Jaume Medina.

Júlia Butinyà
UNED

Livro dos Feitos, ed. de Luciano José Vianna y Ricardo da Costa, Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência «Raimundo Lúlio», Sao Paulo 2010.

Saludem amb la millor i més entusiasta salutació de benvinguda la traducció al portuguès del *Libre dels fets* de Jaume I. No és la primera vegada però que la institució del IBFC, amb seu a Sao Paulo, s'ocupa de textos medievals catalans, ja que compta amb diverses obres lul·lianes traduïdes (de fet, n'inserim en aquest volum una altra ressenya).

Cal dir a l'avançada al respecte que hi ha una adequació força interessant entre totes dues llengües, cosa que suposo que és fàcil d'observar al parlant de qualsevol d'elles, portuguès o català.

En l'operació d'intercanvi que es genera a partir de la traducció, cal comptar que oferim a l'altra llengua romànica un bé de Déu de textos, poc coneguts, i